

Мірошниченко О. А.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології
та управління навчальними закладами
Житомирського державного університету
імені Івана Франка, м. Житомир

ГОТОВНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЗИМІВНИКІВ ДО ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ АНТАРКТИКИ

Анотація

У статті розглядаються результати психологічних досліджень вивчення особистості українських зимівників щодо життєдіяльності в експедиційних антарктичних умовах. Основна увага приділяється питанню готовності зимівників, що працюють на Українській антарктичній станції «Академік Вернадський» до річної експедиції. В основу дослідження готовності покладені нейродинамічні особливості особистості (темперамент) та система мотивації полярників. Аналізується зв'язок між типами зимівників та проявами адаптації до екстремальних умов. В емпіричній частині представлений аналіз проведених методик декількох попередніх експедицій до Антарктиди.

Вступ

Наші психологічні дослідження пов'язані із психофізіологічною та соціально-психологічною складовою у психіці полярника. Основним питанням дослідження є психологічна підготовка українського зимівника до довготривалого перебування в Антарктиці. Протягом попередніх шести років відбувається співпраця між Українським антарктичним центром Міністерства освіти і науки України та Житомирським державним університетом імені Івана Франка. Автор даної публікації відвідала Українську антарктичну станцію «Академік Вернадський» як член 19-ї міжсезонної наукової антарктичної експедиції 2014 року, яка знаходиться на острові Галіндез архіпелагу Аргентинські острови біля Антарктичного півострова з географічними координатами 65° 15' пн. ш. і 64° 16' зх. д. Станція є сучасною науковою лабораторією, що обладнана новітньою вимірювальною технікою, укомплектована житловими та допоміжними приміщеннями і побутовим обладнанням. Експедиційна діяльність екіпажу станції (11-13 осіб) базується на виконанні наукових досліджень у галузі

геології, гідрометеорології, біології, озонометрії, радіофізики, психології, медицини тощо. Особливості життєдіяльності зимівників пов'язані з тривалим (до 13 місяців) перебуванням на обмеженій території, що спричинює соціально-психологічну ізоляцію, сенсорну та комунікативну депривацію. Також адаптація зимівників проходить в умовах суворого клімату та гідрометеорологічних особливостей і великою мірою залежить від стабільності психоемоційного стану учасників експедиції, а він, у свою чергу, ґрунтується на системі готовності до життєдіяльності в Антарктиці.

Починаючи з XVI Української антарктичної експедиції на станцію «Академік Вернадський» (з 2011 р.), ми проводимо психологічні дослідження зимівників за чотирма параметрами, а саме:

1) діагностика нейродинамічних і психічних якостей особистості (вивчення властивостей темпераменту, дослідження наявності акцентуацій характеру);

2) дослідження психічних пізнавальних процесів (мислення, пам'ять) та проявів характеру (організованість, працелюбність, допитливість та ін.);

3) дослідження показників міжособистісних взаємовідносин членів групи в умовах ізоляції (визначення способів виходу із конфліктних ситуацій, соціальний статус кожного учасника експедиції);

4) визначення показників соціально обумовленої підструктури особистості (рівень самооцінки зимівника та переважаюча мотивація професійної діяльності).

Заміри психологічних параметрів (зрізів) відбуваються чотири рази: у період формування членів експедиційної команди (лютий-березень відповідного року експедиції), у середині зимівлі (червень-липень відповідного року експедиції), у період початку відкриття станції для відвідувачів (листопад відповідного року експедиції) та у кінці зимівлі (березень року повернення).

Представляємо деякі результати психологічних досліджень за попередні шість років.

1. Готовність до життєдіяльності в умовах Антарктики як основа типології українського зимівника

Протягом шести років Національним антарктичним науковим центром МОН України, а саме відділом медико-біологічних досліджень (у складі якого здійснює свої дослідження автор) проводиться підготовка українських зимівників до їх довготривалого перебування в Антарктиці на українській науковій станції «Академік

Вернадський». Ми, разом з колегами, вивчаємо психологічні, фізіологічні та соціальні передумови готовності українських зимівників до життєдіяльності в екстремальних умовах, до підкорення ними льодових вершин Антарктиди, а також особистих вершин наукового пошуку, пізнання, професійних та соціально-комунікативних вмінь. Показники готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики виступають основою для створення типології українського зимівника, адже, на нашу думку, особистість людини, що працює в екстремальних умовах, та ще й отримує при цьому задоволення, відрізняється від більшості людей. Принаймні перед дослідниками психології полярників постає таке питання: чому одні представники людства прагнуть щосили працювати, підкорювати вершини, пізнавати світ, а інші (яких більшість) надають перевагу розміреному темпу життя, надійному банку, неактивному відпочинку?

З різних сторін ми почали працювати над моделлю особистості екстремального типу (але, якщо ризик у роботі є виправданим та таким, що приносить користь суспільству), таку особистість, думаю, можна назвати акме-особистість. Основну роль у подоланні негативних впливів середовища, на нашу думку, відіграє готовність до роботи і життєдіяльності в умовах суворої Антарктики.

Завчасне формування готовності до дій в екстремальних ситуаціях передбачає формування «психологічної надійності», тобто таких якостей особистості, як упевненість у собі та своїй підготовленості, у своїх колегах, цілеспрямованість, самостійність при прийнятті рішення, самовладання, вміння керувати своїми емоціями та ін. У процесі такої підготовки засвоюються знання про можливі варіанти розвитку напружених ситуацій, їх сутність та адекватні варіанти реагування, набуваються відповідні вміння та навички [1].

Необхідно навчити майбутнього зимівника прогнозувати і враховувати ймовірність несприятливого впливу на психіку таких чинників: раптовість, несподіваність ускладнення ситуації; ризик, зумовлюючий небезпеку для здоров'я і життя; підвищена відповідальність за наслідки своїх дій; внутрішній конфлікт між бажанням уникнути небезпеки та необхідністю виконувати професійні обов'язки. А це означає, що зимівник повинен вміти адаптуватися до несприятливих умов як на психофізіологічному, так і на психологічному рівнях. Результати таких досліджень викладені нами у спільній науковій праці співробітників Національного антарктичного наукового центру [2].

Добре адаптована людина — це така особистість, в якій продуктивність, здатність насолоджуватися життям і психічна рівновага не порушені. У процесі адаптації змінюється не тільки індивід, а й середовище, у результаті чого між ними встановлюється відношення адаптивності. У межах цього підходу виділяються два різновиди адаптації:

- алопластична, що забезпечується тими змінами у зовнішньому світі, які людина здійснює для приведення його у відповідність зі своїми потребами;

- аутопластична, що забезпечується змінами особистості (її структури, умінь, навичок), за допомогою яких вона пристосовується до середовища.

Поняття адаптації, визначене нами, обґрунтовується у роботах Г. Айзенка та його послідовників [3]. Вони розуміють адаптацію як стан, в якому вимоги індивіда та середовища повністю задоволені (стан гармонії між індивідом і природою або соціальним середовищем); а також як процес, у результаті якого досягається цей гармонійний стан.

Поряд з загальними закономірностями адаптації, що проявляються на нейродинамічному, психологічному та соціальному рівнях, необхідно враховувати ті форми, які вона набула серед типів людської діяльності. Теоретична розробка моделі особистості українського зимівника, а також практичне визначення типів полярників з метою їх найкращого професійного добору і є основою програми психологічних досліджень на найближчий час.

Етап безпосереднього формування готовності до виконання складних завдань в антарктичних умовах полягає у моделюванні майбутньої діяльності і створенні так званого «передстартового стану», обговоренні оптимальних дій та їх послідовності. Практика свідчить, що чим точніше й повніше уявлення про наступний розвиток ситуації, тим більш адекватні методи і засоби реагування особа обирає у необхідний момент. Таким чином відбуваються навчання, які організовує Національний антарктичний науковий центр МОН України з підготовки українських зимівників до довготривалої експедиції, коли майбутні зимівники перебувають певний час в умовах, наближених до реальних, а саме: проживають у замкненому колективі, вчать налагоджувати міжособистісні стосунки, відпрацьовують навички дії в екстремальних умовах (під час пожежі, повені тощо), а також надання першої невідкладної допомоги.

Про різноманітність психічних станів і реакцій фахівців перед складними, ризикованими подіями свідчать результати проведених нами досліджень: у половини з них зберігаються нормальні психофізіологічні та психологічні показники, близько 30% – відчувають напруженість і невпевненість, у 1-2 членів з групи спостерігаються ознаки сильного хвилювання і тривоги, аж до проявів неупорядкованої активності чи надмірної скованості.

Психологічну напруженість особи значно посилює невизначеність та можлива багатоваріантність розвитку ситуації – отже, на цьому етапі набуває особливої значущості своєчасна і якісна (несуперечлива) інформація про перебіг подій, яка надалі надасть змогу прийняти правильне рішення.

Стан безпосередньої готовності формується й закріплюється за допомогою тренувань і спеціальних вправ: вирішуються ситуаційні завдання, моделюються ситуації, наближені до реальних. Попри деяку умовність, така робота допомагає створити подумки моделі наступної діяльності. Звичайно, у таких «програваннях» містяться суперечності: окрім їх безумовно корисного результату у вигляді нейтралізації чинника несподіваності як основного стресора напруженої ситуації, прогнозування поведінки у майбутній екстремальній ситуації може викликати почуття тривожного чекання, страху та ін. Тому паралельно з тренуваннями необхідна самообілізація та настроєність на виконання завдання, застосування спеціальних прийомів регуляції емоційних станів.

Поряд із відпрацюванням конкретних індивідуальних і спільних дій потрібно приділяти увагу тренуванню навичок сприймання обстановки та змін у ній, прогнозуванню нестандартних дій, розподілу та концентрації уваги, оперативному запам'ятовуванню, формуванню емоційної стійкості, впевненості у собі, наполегливості у досягненні мети.

Найбільш суттєвими показниками готовності на етапі підготовки українських зимівників є цілеспрямована мобілізованість особистості, актуалізація досвіду поведінки в аналогічних обставинах, концентрація на завданні та шляхах його реалізації, установка на максимально раціональне спрямування своїх сил на подолання труднощів і досягнення позитивного результату.

Стан готовності залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних причин, зокрема, мотивів поведінки та ставлення до вимог наступного завдання і своїх можливостей. Позитивне ставлення спонукає

зацікавленість, пізнавальну активність, емоційно-вольовий підйом; при нейтральному (пасивному) чи негативному ставленні підготовчі дії потребують більшого напруження, оскільки виникає додаткова необхідність у подоланні бар'єрів негативних емоцій. При відсутності мотивів «на справу» фахівець починає керуватися вузькоособистісними прагненнями і міркуваннями, ігноруючи інтереси колективу, а у результаті – і свої власні. Має значення також наявність досвіду, індивідуальні особливості особистості та результативність психологічної підготовки на попередньому етапі. У нашому розумінні мотивації до діяльності ми спиралися на обґрунтування цього поняття сучасними психологічними теоріями [4, 5].

Готовність до дій у напружених ситуаціях на етапі безпосередньої підготовки до виконання складного завдання досягається шляхом цілеспрямованого та послідовного впливу на працівників за такими напрямками: 1) проведення виховних заходів; 2) обговорення змісту завдання, ознайомлення з обставинами та особливостями майбутніх дій; 3) організація вправ і тренувань; 4) активізація самоналаштованості на успішні дії.

При проведенні виховних заходів необхідно акцентувати увагу на залежність загального успіху від згуртованості колективу, точності й своєчасності виконання своїх обов'язків кожним учасником; наголошувати на почутті відповідальності, формувати установку на безумовне виконання поставленого завдання, впевненість в успіху; популяризувати приклади професійної майстерності, взаємовиручки, винахідливості. Особливого піклування потребують зимівники, які їдуть на зимівлю вперше. Негативні емоції можуть впливати на діяльність у новій обстановці, тому їм слід допомогти проаналізувати причини можливих негативних емоцій, порекомендувати, якнайбільш оптимально поводитися у незнайомих обставинах. Не можна обійти увагою й занадто впевнених у собі осіб, які недооцінюють складність наступного завдання. Виховна робота з ними має бути спрямована на створення адекватної самооцінки, актуалізацію почуття відповідальності тощо. Склад групи, що буде жити та працювати рік разом, як правило, формується наполовину з нових, як би мовити, «першопрохідців», а другу половину складають зимівники з досвідом, які їдуть в експедицію по 2-3-му, а то й більше рази. Це дозволяє встановити під час зимівлі баланс між «досвідом» і «новизною погляду».

Готовність у процесі виконання складного завдання може підтримуватися за допомогою: 1) управлінського впливу начальника експедиції на зимівників; 2) застосування методів саморегуляції.

Ефективність управлінського впливу визначається, передусім, якістю і своєчасністю надходження інформації про психологічний клімат у групі, велику роль при цьому відіграє допомога лікаря станції. Окрім того, суттєве значення має активізація мотивації «на справу», у тому числі й через вплив на групові настрої, установки, цілі та контроль за діяльністю і самопочуттям кожного працівника (вибірковий та фронтальний). У окремих випадках, коли дозволяють умови, а виконання роботи передбачає тривале очікування з пониженням м'язового тону (наприклад, під час несприятливих погодних умов), корисно проводити спеціальні вправи, застосовувати ритмічну музику, спортивні заняття, кольорові сенсорні впливи.

Адаптивна поведінка особистості, що працює в екстремальних умовах, характеризується прийняттям рішення, правом ініціативи і точним визначенням свого майбутнього. У нашому дослідженні українського зимівника ми питаємося саме на це розуміння соціально-психологічної адаптації особистості, оскільки у ньому відображається ідея активності особистості. Така особистість здійснює переважно цю форму адаптації, вона не відходить від проблемних ситуацій, а використовує їх для реалізації своїх цілей, сама планує, здійснює своє майбутнє та переборює труднощі. А. Налчаджян, як специфічні особливості соціально-психологічної адаптації, відмічав активну участь свідомості, вплив професійної діяльності людини на середовище та зміну способів власної адаптації у відповідності з соціальними умовами побуту [6, с. 86].

Тому дослідження психологічних характеристик особистості займають ключові позиції у системі обстеження фахівців екстремальних видів діяльності і складають основу прогнозування професійної придатності та адаптації індивідууму до умов соціальної ізоляції та перманентного впливу надзвичайної сили факторів навколишнього середовища.

2. Емпіричні дослідження готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики у різних типах українських зимівників

З 2011 року по теперішній час ми працюємо над моделлю особистості екстремального типу. У психологічному дослідженні взяли участь 52 зимівники з шести антарктичних експедицій. Щоб виявити

особливості такого типу, ми спочатку взяли за створення типології особистості взагалі. Звичайно, така проблема не нова, але ми почали будувати власну типологію особистості з метою визначення у ній типів, готових підкорювати вершини.

В основу класифікації ми поклали особливості темпераменту, спираючись на теорії І. Павлова, Б. Теплова, В. Небиліцина та використовуючи методики Г. Айзенка, В. Русалова, Я. Стреляу, Т. Матоліна та К. Леонгарда (з боку біологічних передумов формування особистості) та мотивацію діяльності, взявши за основу теорії А. Петровського, К. Платонова, В. Ільїна, А. Маслоу та методики Б. Басса, О. Потьомкіної, Н. Рейнвальд, М. Рокича та С. Рісса (з боку соціальної підструктури).

У результаті дослідження 52 зимівників ми отримали таку класифікацію типів, яким дали умовні назви, пов'язані з давньогрецькою міфологією, та сучасний український варіант.

Наші досліджувані розподілилися по типах таким чином. Ось як це представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Типологія українського зимівника

Темперамент Мотивація	Холерик 3 (5,8%)	Сангвінік 25 (48,1%)	Флегматик 22 (42,3%)	Меланхолік 2 (3,8%)
Професійно-результативна 14 (26,9%)	Прометей Провідник -	Геліос Зігрівач 7 (%)	Персей Захисник 6 (%)	Орфей Гуманіст 1 (%)
Пізнавальна 17 (32,7%)	Ясон Мандрівник 2 (%)	Ікар Випробувач 7 (%)	Антей Аналітик 7 (%)	Аполлон Художник 1 (%)
Соціальна 15 (28,9%)	Геракл Лідер 1 (%)	Гермес Ентузіаст 8 (%)	Гефест Майстер 6 (%)	Нерей Компаньйон -
Матеріальна 6 (11,5%)	Одісей Підприємець -	Діоніс Сибарит 3 (%)	Мідас Накопичувач 3 (%)	Паріс Естет -

Таким чином, узагальнений портрет українського зимівника – це сангвінік з переважаючою соціальною мотивацією (тип Гермес, Ентузіаст), який має гіпертимну акцентуацію, що свідчить про підвищений настрій, самовпевненість, «почуття авантюризму», потяг до мандрів.

Досліджуючи результати готовності українських зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктики, ми виходили з того, що психологічно підготовлений та фізично здоровий полярник нормально адаптується у суворому кліматі і умовно замкненому просторі. Для того, щоб «заміряти» показники адаптації, ми використовували методику визначення акцентуацій характеру Шмішека-Леонгарда [7]. Ми порівнювали кількість отриманих балів за шкалами «Застригання», «Педантизм», «Тривожність», «Дистимність», «Збудження» у кожного зимівника з шести експедицій протягом зимівлі.

Найбільшої різниці ці параметри досягають між першим та другим заміром, тобто перед від'їздом на зимівлю та через три місяці перебування в Антарктиці. Саме у цей період відбувається активна фаза адаптації до життєдіяльності в екстремальних умовах. Отримані дані були згруповані у показники адаптації за типами темпераментів (сангвініки, флегматики, холерики, меланхоліки) та видами мотивації (соціальна, пізнавальна, професійно-результативна, базова). Такі види мотивацій виділені нами на основі вивчення типів особистості сучасних вітчизняних та зарубіжних авторів [8; 9].

Першими ми показуємо показники адаптації у сангвініків, оскільки вони є найчисельнішою групою серед зимівників. Отримані результати представлено у табл. 2 та на рис. 1.

Таблиця 2

Показники адаптації у сангвініків

Досліджувані	Застригання		Педантизм		Тривожність		Дистимність		Збудження	
	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
Сер. Бал	10,5 6	10,94	7,75	8,50	5,69	5,53	8,83	8,72	8,64	8,17
Різниця	3,6%		9,7%		-2,8%		-1,2%		-5,4%	

Рис. 1. Показники адаптації у сангвініків

Як видно з табл. 2 та рис. 1, показники за шкалами «Застрагання» (параноїдальність) та «Педантизм» (психастенічність) підвищились, а показники за шкалами «Тривожність», «Дистимність» (депресивність) та «Збудження» (епілептоїдність) зменшились. Це свідчить про достатній рівень адаптованості до екстремальних умов життєдіяльності у представників сангвінічного типу темпераменту.

Наступною за чисельністю групою серед зимівників є флегматики, результати їх досліджень представлено у табл. 3 та на рис. 2.

Таблиця 3

Показники адаптації у флегматиків

Досліджувані	Застрагання		Педантизм		Тривожність		Дистимність		Збудження	
	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз
Сер. Бал	9,00	9,31	8,83	9,24	6,97	5,90	9,31	9,17	7,48	7,07
Різниця	3,4%		4,6%		-15,4%		-1,5%		-5,5%	

Рис. 2. Показники адаптації у флегматиків

За даними табл. 3 та рис. 2 видно, що показник за шкалами «Застригання» та «Педантизм» деякою мірою збільшилися, а показники за шкалами «Тривожність», «Дистимність» та «Збудження» суттєво зменшилися. Це свідчить про ще більший рівень адаптованості до несприятливих умов життєдіяльності, ніж у сангвініків. Про це ж свідчать і спостереження та бесіди з представниками флегматичного темпераменту, які відзначають добре самопочуття, задоволення та прагнення поїхати на зимівлю повторно.

Наступною групою досліджуваних були холерики, яка склала 3 особи серед 52 досліджуваних. Результати представлені у табл. 4 та на рис. 3.

Таблиця 4

Показники адаптації у холериків

Досліджувані	Застригання		Педантизм		Тривожність		Дистимність		Збудження	
	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
Сер. Бал	14,67	14,67	11,33	12,67	5,67	6,00	10,00	11,00	15,00	17,00
Різниця	0,0%		11,8%		5,8%		10,0%		13,3%	

Рис. 3. Показники адаптації у холериків

За отриманими результатами видно, що показники практично за усіма шкалами збільшилися, окрім шкали «Застригання», показники якої залишилися незмінними. Це свідчить про недостатній рівень адаптованості до екстремальних умов життєдіяльності у представників холеричного темпераменту.

Найменш чисельною групою серед досліджуваних були меланхоліки – 2 особи. Результати представлено у табл. 5 та на рис. 4.

Таблиця 5

Показники адаптації у меланхоліків

Досліджувані	Застригання		Педантизм		Тривожність		Дистимність		Збудження	
	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
Сер. Бал	12,5	13	11	10,5	8,5	11	10,5	13	7,5	9
Різниця	4,0%		-4,5%		29,4%		23,8%		20,0%	

Рис. 4. Показники адаптації у меланхоліків

За результатами дослідження видно, що показники за шкалами «Тривожність», «Дистимність» та «Збудження» суттєво збільшилися, що свідчить про найгірший рівень адаптованості до життєдіяльності в умовах Антарктики серед представників типів темпераментів.

Наступним кроком нашого дослідження було проаналізувати показники адаптованості за тими ж шкалами у представників різних видів мотивації до діяльності. Першим видом, як найбільш поширеним, є соціальна мотивація. Результати проведеного дослідження першої групи представлено у табл. 6 та на рис. 5.

Таблиця 6

Показники адаптації у зимівників з соціальною мотивацією

Досліджувані	Застригання		Педантизм		Тривожність		Дистимність		Збудження	
	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
Сер. Бал	8,81	8,92	7,38	8,62	6,65	6,15	8,88	8,62	7,31	7,27
Різниця	1,2%		14,3%		-7,5%		-2,9%		-0,5%	

Рис. 5. Показники адаптації у зимівників з соціальною мотивацією

За отриманими результатами видно, що показники за шкалами «Застригання» та «Педантизм» збільшилися, проте показники за шкалами «Тривожність», «Дистимність» та «Збудження» стали меншими. Це свідчить про середній рівень адаптації представників соціальної адаптації.

Наступна група зимівників представлена нами з пізнавальною мотивацією (табл. 7 та рис. 6).

Таблиця 7

Показники адаптації у зимівників з пізнавальною мотивацією

Досліджувані	Застригання		Педантизм		Тривожність		Дистимність		Збудження	
	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
Сер. Бал	11,16	12,42	10,95	11,47	6,89	7,63	9,47	9,95	10,37	10,26
Різниця	10,1%		4,5%		9,7%		4,8%		-1,1%	

Рис. 7. Показники адаптації у зимівників з пізнавальною мотивацією

У представників цієї групи практично за усіма шкалами збільшилися показники негативних явищ: параноїдальність, психастенічність, тривожність, депресивність. Лише за шкалою «Збудження» відбулося незначне зменшення показників. Це говорить про низький рівень адаптованості до несприятливих умов життєдіяльності у представників з пізнавальною адаптацією. Хоча пізнавальна мотивація є такою, що спонукає людину до пізнання незвіданого, отримання нових вражень, естетичного задоволення, за нашими даними, вона не сприяє адаптації до екстремальних умов професійної діяльності.

Наступною з досліджуваних видів мотивації нами представлена професійно-результативна. Як правило, вона є поєднанням високого рівня широко-соціального та пізнавального видів мотивацій. Результати представлено у табл. 8 та на рис. 7.

Таблиця 8

Показники адаптації у зимівників з професійно-результативною мотивацією

Досліджувані	Застрагання		Педантизм		Тривожність		Дистимність		Збудження	
	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
Сер. Бал	10,94	10,94	8,00	8,06	5,39	3,72	9,33	9,28	8,28	7,06
Різниця	0,0		0,7%		-30,9%		-0,5%		-14,7%	

Рис. 7. Показники адаптації у зимівників з професійно-результативною мотивацією

За результатами дослідження видно, що представники даного виду мотивації найбільш вдало адаптуються до несприятливих умов життєдіяльності, оскільки показники всіх негативних явищ зменшилися або залишилися на рівні. Про це ж говорить і той факт, що із людей, які по 3-5 разів були зимівниками антарктичних експедицій, більшість є представниками саме професійно-результативного виду мотивації.

Останньою за чисельністю представників видів мотивації – є базова, або матеріальна. Для представників такого виду найважливішим в експедиції є отримання певних матеріальних вигод. Результати представлено у табл. 9 та на рис. 8.

Таблиця 9

Показники адаптації у зимівників з базовою мотивацією

Досліджувані	Застригання		Педантизм		Тривожність		Дистимність		Збудження	
	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
Сер. Бал	9,67	8,83	7,17	6,67	6,67	6,33	7,00	6,83	7,67	8,50
Різниця	-8,7%		-6,9%		-5,1%		-2,4%		9,8%	

Рис. 8. Показники адаптації у зимівників з базовою мотивацією

За результатами дослідження видно, що за усіма шкалами, окрім шкали «Збудження», показники зменшилися, що свідчить про також високий рівень адаптованості зимівників з даним видом мотивації.

Висновки. Проведений аналіз показників адаптованості до екстремальних умов життєдіяльності зимівників довів, що робота з підготовки полярників до зимівлі на українській станції «Академік Вернадський», яку проводить Національний антарктичний науковий центр Міністерства освіти та науки України, має позитивний результат. Створення умов, наближених до реальних, дає змогу під час підготовки до зимівлі відпрацювати основні моменти тих складнощів, які можуть очікувати зимівників протягом довготривалої експедиції в Антарктиду.

Також нами проводиться робота щодо створення класифікації психологічних типів українських зимівників з метою попереднього відбору представників таких типів, що найбільш вдало адаптуються до екстремальних умов життєдіяльності Антарктики. Нами були створені методичні розробки щодо проведення психологічних досліджень українських зимівників, за якими ми провели дослідження 52-х зимівників за період 2011–2017 рр. Психологічні дослідження містять вивчення нейродинамічних основ темпераменту, мотиваційну складову соціально-обумовленої підструктури особистості та прояви акцентуацій характеру зимівника. Такі заміри проводяться декілька

разів: у період підготовки, під час зимівлі та після повернення з експедиції.

Результати досліджень довели, що серед 16 теоретично припустимих психологічних типів особистості у зимівників 6 українських експедицій виявились 12 типів. Робота щодо створення типології українського зимівника та дослідження його готовності до екстремальних умов життєдіяльності продовжується з кожною наступною експедицією.

Окремі дослідження щодо готовності зимівників до виконання професійних обов'язків на антарктичній станції були присвячені вивченню показників адаптованості до екстремальних умов. Нами проаналізована динаміка показників за шкалами «Застрагання», «Педантизм», «Тривожність», «Дистимність», «Збудження» у представників різних типів темпераментів та видів мотивації. З'ясувалось, що найбільш адаптованим типом темпераменту до екстремальних умов життєдіяльності в Антарктиці є флегматичний, а за видами мотивації – професійно-результативний. Ці висновки потребують подальшого вивчення, аналізу та вироблення психологічних рекомендацій щодо відбору та підготовки українських зимівників до життєдіяльності в Антарктиці, враховуючи той факт, що психологічний тип, який найчастіше виявляється серед наших досліджуваних, має інші характеристики: це сангвінік з соціальною мотивацією.

Розуміється, що у межах даної статті не можна представити всього масиву накопичених за шість років даних щодо дослідження готовності українського зимівника до життєдіяльності в умовах Антарктики, тому плануємо оприлюднення результатів у наступних публікаціях. Також планується продовження наукових досліджень психологічних особливостей українських зимівників та полярників інших держав.

Література:

1. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
2. Мірошніченко О.А. Основи психофізіологічних та психологічних досліджень операторів екстремальних умов діяльності : [підручник] / О.А. Мірошніченко, Є.В. Моїсєєнко, В.А. Литвинов. – Житомир : Рута, 2015. – 296 с.
3. Айзенк Г. Узнай свой собственный коэффициент интеллекта / Г. Айзенк. – Н. Новгород : СПАЙ-Кью, 2000. – 176 с.

4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб : Питер, 2011. – 512 с.
5. Мотивация замысла : пер. с польск ./ под ред. А. Коляньчик, Б. Войцишке. – Х. : Гуманитарный центр, 2015. – 344 с.
6. Налчаджян А.А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / А.А. Налчаджян. – М. : Эксмо, 2010. – 386 с.
7. Психология и психоанализ характера. Хрестоматия по психологии и типологии характеров / Редактор-составитель Д.Я. Райгородский. – Самара : БАХРАХ-М, 1998. – 640 с.
8. Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека / А.Г. Асмолов. – М. : Академия, 2007. – 528 с.
9. Практическая психодиагностика. Методики и тексты. Учебное пособие / Редактор-составитель Д.Я. Райгородский. – Самара : БАХРАХ-М, 2008. – 672 с.

Moscaleva L. Yu.,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University, Melitopol

Chorna V. V.,

Candidate of Pedagogical Science,
Lecturer at the Department of Elementary Education
Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University, Melitopol

THE DIALOGICAL COMPETENCE OF "RISK GROUP" SUPERVISORS' SOCIAL-PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS AT THE CULTURAL AND EDUCATIONAL SPACE OF NORTHERN AZOV SEA DISTRICT

Summary

In a context of democratization of socioeconomic transformations which it's in Ukraine, the stability of the modern society depends to a large extent on the level of the formation citizens' dialogic competence, since it's through dialogue that the requirements for the behavior of another being in different social groups are regulated. The leading place in the formation of the adolescents' dialogic competence belongs to the cultural and